

Jakub Maszkiewski

Muzeum Armii Krajowej im. gen. Emila Fieldorfa „Niła”
w Krakowie, Poland

Armia Krajowa w polskiej polityce historycznej / *The Home Army in Polish historical policy*

Summary

This article is devoted to the issue of Polish historical policy with special emphasis on the role and position of the Home Army. The text is divided into four parts. The first paragraph explains the definition of historical policy and the goals that the Polish state sets in shaping the politics of memory. The second part points out the position of Home Army soldiers in the times of Polish People's Republic and the attitude of the elite then ruling to the independence underground. The third focuses on illustrating the change in the state's policy towards the HA after the political transformation of 1989. The last part is devoted to the tradition of the Home Army currently cultivated by the Polish Army. The research hypothesis assumes that since 1945, the Polish state's agenda both towards the HA as a whole and its individual soldiers has been changing.

Key words: Home Army, politics of memory, Polish Army, Polish People's Republic, Institute of National Remembrance, 3rd Polish Republic.

ARMIA KRAJOWA JAKO ELEMENT POLSKIEJ POLITYKI HISTORYCZNEJ

Niniejszy artykuł jest poświęcony zagadnieniu polskiej polityki historycznej ze szczególnym uwzględnieniem roli i pozycji Armii Krajowej. Tekst podzielony jest na cztery części. Pierwsza, najkrótsza, przybliży czytelnikowi definicję polityki historycznej oraz cele jakie stawia sobie państwo kształtując na swój użytek tego typu politykę. Druga część poświęcona jest pozycji żołnierzy AK w czasach Polski Ludowej oraz stosunku elity wówczas rządzącej do podziemia niepodległościowego w ogóle. Trzecia koncentruje się na zobrazowaniu zmiany w polityce państwa względem AK po transformacji ustrojowej z 1989 r. Ostatnia część skupia się na tradycji AK kultywowanej obecnie przez Wojsko Polskie.

Hipoteza badawcza artykułu zakłada, iż na przestrzeni 74 lat od formalnego rozwiązania Armii Krajowej państwo polskie prowadziło różne polityki zarówno wobec AK jako całości, jak i jej poszczególnych żołnierzy.

CO TO JEST POLITYKA HISTORYCZNA?

W Polsce od wielu lat toczy się niezwykle ciekawa debata na temat tego czym jest polityka historyczna, jak ją definiować, czy jest potrzebna i wreszcie jaki powinna przybrać kształt w swoim polskim wydaniu. Dowodem na to są organizowane konferencje naukowe¹, oraz szereg publikacji i charakterze zarówno naukowym² jak i popularnonaukowym³. Samo określenie „polityka historyczna” wywodzi się z niemieckiego słowa „Geschichtspolitik”. W latach osiemdziesiątych XX wieku podchwycili je niemieccy historycy zajmujący się historią najnowszą, przede wszystkim okresem III Rzeszy oraz stosunkiem Republiki Federalnej Niemiec do czasów hitlerowskich⁴. Po dokonaniu się w Polsce transformacji ustrojowej w 1989 r. termin „polityka historyczna” zaczął być używany w polskiej debacie publicznej. Pomimo wielości punktów widzenia badaczy można zaryzykować stwierdzenie, że ogólnie politykę historyczną rozumie się jako działania organów państwa mające na celu kształtowanie wśród opinii publicznej określonej wizji przeszłości własnego kraju czy narodu⁵. Ukształtowana narracja ma służyć lepszemu zintegrowaniu społeczeństwa oraz promować postawy i wartości na których zależy decydentowi politycznemu⁶. Co więcej, ta narracja, oprócz funkcji wewnątrzpaństwowych, ma również charakter zewnętrzny – eksponowanie pożądanego wizerunku kraju na arenie międzynarodowej⁷.

1 *Skrócony zapis dyskusji polskich i niemieckich historyków poświęconej polityce historycznej w obu sąsiadujących ze sobą krajach*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2006, [online:] <http://www.polska1918-89.pl/pdf/musialem-przeskakiwac-przez-plot,5556.pdf> (dostęp 19.01.2019 r.).

2 K. Kącka, *Polityka historyczna: kreatorzy, narzędzia, mechanizmy działania – przykład Polski*, [w:] *Narracje pamięci: między polityką a historią*, K. Kącka (red.), J. Piechowiak-Lamparska (red.), A. Ratke-Majewska (red.) Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2015, s. 59-80, [online:] https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/3705/Kącka_narracje.pdf?sequence=1 (dostęp 19.01.2019 r.).

3 B. Skrzypulec, *W Polsce polityka historyczna nie może się udać*, Klub Jagielloński, 8 grudnia 2018, [online:] <https://klubjagiellonski.pl/2018/12/08/w-polsce-polityka-historyczna-nie-moze-sie-udac/> (dostęp 19.01.2019 r.); P. Maciążek, *Rosyjska polityka historyczna w natarciu*, *Defence24.pl*, 10 września 2012, [online:] <https://www.defence24.pl/rosyjska-polityka-historyczna-w-natarciu> (dostęp 19.01.2019 r.); M. Madejski, *Polityka historyczna? Uczmy się od... Niemców*, *Bezprawnik.pl*, 18 lutego 2018, [online:] <https://bezprawnik.pl/polityka-historyczna-uczmy-sie-od-niemcow/> (dostęp 19.01.2019 r.).

4 K. Kącka, *op. cit.*, s. 63.

5 A. Wójcik, *Polityka historyczna jako forma budowy wizerunku Polski na arenie międzynarodowej*, [w:] *Świat Idei i Polityki*, Tom 115, J. Wasikan (red.), 2016, s. 439, [online:] <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/4307/Polityka%20historyczna%20jako%20forma%20budowy%20wizerunku%20Polski%20na%20arenie%20miedzynarodowej.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (dostęp 19.01.2019 r.).

6 *Ibidem*.

7 *Ibidem*.

ARMIA KRAJOWA W PROPAGANDZIE POLSKIEJ RZECZPOSPOLITEJ LUDOWEJ

Aby lepiej zrozumieć podłoże obecnej debaty o polskiej polityce historycznej oraz miejsce AK w tej dyskusji należy pokrótce opisać jaki stosunek do AK miała PRL. Już w 1945 r. powstał słynny plakat pod tytułem „Olbrzym i zapluty karzeł reakcji” przedstawiający wysokiego żołnierza Ludowego Wojska Polskiego oraz opluwającego go karzełka, który na swojej szyi ma przywieszoną tabliczkę z napisem „AK”⁸. Plakat był jednym z wielu elementów kampanii propagandowej, którą rozpoczęła władza komunistyczna wobec polskiego podziemia niepodległościowego. Celem komunistów była gloryfikacja czynu zbrojnego żołnierzy LWP oraz wykreowanie negatywnego obrazu AK wśród społeczeństwa, aby zdobyć poparcie dla komunistycznych postulatów, utrzymać i umocnić władzę komunistyczną⁹. W tym samym czasie organy bezpieczeństwa Polski Ludowej rozpoczęły represje wobec byłych członków AK. Najwyższą cenę za swoją działalność konspiracyjną ponieśli m.in. ostatni dowódca Kedywu AK August Emil Fieldorf „Nil”¹⁰, słynny ochotnik do obozu w Oświęcimiu Witold Pilecki „Witold”¹¹ oraz uczestnik akcji pod Arsenalem Jan Rodowicz „Anoda”¹². Tysiące pozostałych okupacyjnych konspiratorów Polskiego Państwa Podziemnego do czasu odwilży w 1956 r. było obiektem szykan i pomówień. Doświadczało przesłuchań, aresztowań czy wyroków więzienia za działalność w strukturach AK¹³. Wobec tych wszystkich okoliczności trzeba przyznać, że ówczesne elity rządzące prowadziły politykę historyczną, która zakładała wyparcie AK z polskiej pamięci zbiorowej traktując ją jako wroga ustroju komunistycznego panującego wówczas w Polsce.

Sytuacja uległa zmianie się po tym jak I sekretarzem PZPR został Władysław Gomułka w 1956 roku. Wówczas wypuszczono na wolność tysiące więźniów politycznych PRL, a wśród nich wielu członków AK¹⁴. Nastąpiła tzw. „odwilż gomułkowska” a wraz z nią kształtowała się nowa polityka władz wobec dawnej AK.

8 W. Pierzchała, *Gigant postępu i karzeł reakcji, czyli perfidia propagandy Polski Ludowej na plakacie Zakrzewskiego*, Dziennik Łódzki, 14 września 2017, [online:] <https://plus.dzienniklodzki.pl/gigant-postepu-i-karzeł-reakcji-czyli-perfidia-propagandy-polski-ludowej-na-plakacie-zakrzewskiego/ar/12478101> (dostęp 19.01.2019 r.).

9 *Ibidem*.

10 P. Sztama, *August Emil Fieldorf „Nil” – dzieje powojenne*, Histmag.org, 24 lutego 2015, [online:] https://histmag.org/August-Emil-Fieldorf-Nil-AK-UB-NKWD-Mokotow-9108#author_link (dostęp 19.01.2019 r.).

11 J. Pawłowicz, *Witold Pilecki: najodważniejszy z odważnych*, „Rzeczpospolita”, 19 września 2018, [online:] <https://www.rp.pl/Kraj/304279884-Witold-Pilecki-najodwazniejszy-z-odwaznych.html> (dostęp 19.01.2019 r.).

12 M. Heruday-Kiełczewska, *Jan Rodowicz „Anoda”. Bohaterskie życie i zagadkowa śmierć*, Histmag.org, 07 stycznia 2014, [online:] <https://histmag.org/Jan-Rodowicz-Anoda.-Bohaterskie-zycie-i-zagadkowa-smierc-8923> (dostęp 19.01.2019 r.).

13 A. Czupryn, *Jak Urząd Bezpieczeństwa przesładował bohaterów powstania warszawskiego*, Polskatimes.pl, 11 marca 2018, [online:] <https://polskatimes.pl/jak-urząd-bezpieczenstwa-przesladawal-bohaterow-powstania-warszawskiego/ar/12997832> (dostęp 19.01.2019 r.).

14 P. Bojarski, *Wiosna 1956, koniec więzienia. 60 lat temu amnestia zwolniła z więzień tysiące żołnierzy AK*, Gazeta Wyborcza, 16 maja 2016, [online:] <http://poznan.wyborcza.pl/poznan/1,109268,20068238,wiosna-1956-koniec-wiezienia-60-lat-temu-amnestia-zwolnila.html> (dostęp 19.01.2019 r.).

W czerwcu 1949 roku Komitet Centralny PZPR podjął decyzję o zjednoczeniu wszystkich istniejących od 1945 roku organizacji kombatanckich w jednej związku pod przewodnictwem partyjnym. W ten sposób powstał Związek Bojowników o Wolność i Demokrację¹⁵. Organizacja miała na celu zrzeszanie kombatan-tów oraz upamiętnienie udziału Polaków w wojnie z III Rzeszą.

Na początku istnienia związku przyjmowano do niego jedynie weteranów Ludo-wego Wojska Polskiego, Dąbrowszczaków, bojowników GL i AL oraz tzw. „utrwa-laczy władzy ludowej”¹⁶. Z przyczyn politycznych do związku nie przyjmowano części akowców, ponieważ według propagandy państwowej stanowili oni „wro-gów ludu”¹⁷. Tendencja zaczęła się zmieniać po 1956 roku. ZBoWiD nabrał bar-dziej inkluzywny charakter. Zaczęto przyjmować do organizacji akowców, a jed-nocześnie zmieniał się stosunek obozu władzy wobec AK. W pewnym momencie istniała szansa na wyodrębnienie ze związku środowiska akowskiego¹⁸. Ostatecz-nie jednak do tego nie doszło. ZBoWiD pozostał jednolitą strukturą z kołami te-renowymi na terytorium całego kraju. Do organizacji mogli wstępować szeregowi akowcy oraz wybrani oficerowie, których obóz władzy komunistycznej uważał za regularnych kombatan-tów w wojnie z Niemcami. Jednakże za takich nie uważano członków Narodowych Sił Zbrojnych czy Wolności i Niezawisłości, którzy czyni-nie zwalczali oddziały komunistyczne podczas wojny i po jej zakończeniu¹⁹.

Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ogół ZBoWiDu przyjął nar-rację zakładającą istnienie podczas wojny z Niemcami tzw. „Ruchu Oporu”²⁰. Koncepcja polegała na tym, aby zacierać różnice ideowe pomiędzy poszczegół-nymi oddziałami partyzanckimi. Uczestnictwo w konkretnej organizacji typu AK, BCh czy AL nie miało znaczenia. Liczył się fakt, że wspólnie występowano przeciw faszyzmowi niemieckiemu. Niebagatelne podziały międzyorganizacyjne czasów wojennych starano się wyciszać tworząc wrażenie jedności. Była to zna-cząca różnica względem tego, co propaganda komunistyczna głosiła w połowie lat czterdziestych, kiedy akowców przedstawiano jako „zaplutyh karłów reakcji”. Wobec tego można zaryzykować stwierdzenie, że wraz z nastaniem „odwilży go-mułkowskiej” przynajmniej część AK została włączona do polityki historycznej PRL, nawet jeśli wówczas nie znano jeszcze pojęcia polityki historycznej w obec-nym rozumieniu tego terminu.

Mit jedności ruchu oporu był podtrzymywany przez całe lata sześćdziesiąte. Pod-trzymywali go nawet niektórzy kombatan-ci z AK. Przykładem może być Ma-rian Sołtysiak „Barabasz”, dowódca partyzanckiego oddziału „Wybranieckich” w czasie wojny²¹. W połowie lat sześćdziesiątych występował on podczas posie-

15 J. Wawrzyniak, *ZBoWiD i pamięć drugiej wojny światowej 1949-1969*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2009, s. 100, [online:] https://www.researchgate.net/publication/319059609_ZBoWiD_i_pamiec_drugiej_wojny_swiatowej_1949-1969/ (dostęp 19.01.2019 r.).

16 *Ibidem*.

17 D. Leonowicz, *Fałszywi bohaterowie PRL: legitymacja za pół litra*, Wirtualna Polska, 14 września 2009, [online:] <https://wiadomosci.wp.pl/falszywi-bohaterowie-prl-legitymacja-za-pol-litra-6037561751577217a> (dostęp 19.01.2019 r.).

18 J. Wawrzyniak, *op. cit.*, s. 189.

19 *Ibidem*, s. 215.

20 *Ibidem*, s. 218.

21 L. Cichocka, *Bohater czy zbrodniarz? Legendarnego partyzanta „Barabasza” oskarża jego*

dzeń ZBoWiDu twierdząc, że „jedynie ten Związek może występować w imieniu historii i tradycji AK”²². Tego typu postawy dawały elitom władzy PRL pewnego rodzaju legitymację dla swojej polityki. Pokazywały, że przynajmniej część środowiska akowskiego popiera ustrój panujący w Polsce i jest gotowa włączyć się w jego funkcjonowanie.

Niestety istnieje luka badawcza jeżeli chodzi o politykę PRL wobec AK jako takiej na przestrzeni „dekady gierkowskiej” oraz lat osiemdziesiątych. Niewątpliwie można zaryzykować tezę, iż forsowano dalej ideę „dobrych żołnierzy i złego dowództwa”²³. Utrzymywano pamięć o działaniach partyzanckich AK na terytorium obecnej Polski, natomiast kwestie niewygodne politycznie jak choćby działalność wileńsko-nowogródzkich brygad akowskich nie podejmowano wcale. Faktem jednak jest to, że w latach osiemdziesiątych środowiska akowskie uzyskiwały pewną autonomię wewnątrz ZBoWiDu i poza nim. Przykładem tego typu tendencji było chociażby wyodrębnienie się w ramach ZBoWiD Środowiska Żołnierzy 27 Wołyńskiej Dywizji AK²⁴. Oprócz tego na terytorium całego kraju powstawały oddolnie koła i kluby zrzeszające byłych akowców. W Szczecinie już pod koniec 1981 r. powołano Klub Byłych Żołnierzy Kresowych Armii Krajowej grupujący kombatantów z Wołynia, Wileńszczyzny i Małopolski Wschodniej²⁵. Do podobnych aktów dochodziło m.in. w Hrubieszowie w 1988 r.²⁶ czy Słupsku w 1989 r.²⁷. To swego rodzaju „rozprężenie” obozu władzy względem polityki historycznej czy też polityki pamięci można wytłumaczyć, tym iż lata osiemdziesiąte były w PRL czasem głębokiego sporu politycznego na linii opozycja demokratyczna – partia komunistyczna. Przypuszczać należy, że wówczas nomenklatura partyjna musiała zajmować się doraźnymi problemami w postaci strajków i manifestacji opozycji²⁸. Wobec tego walka ideologiczna ze środowiskiem akowskim zeszła na dalszy plan, co z kolei pozwoliło akowcom zaktywizować się społecznie.

podwładny, Echo Dnia, 4 września 2011, [online:] <https://echodnia.eu/swietokrzyskie/bohater-czy-zbrodniarzlegendarnego-partyzanta-barabasza-oskarza-jego-podwladny/ar/8850901> (dostęp 19.01.2019 r.).

22 J. Wawrzyniak, *op. cit.*, s. 272.

23 T. Leszkowicz, *Długie trwanie oporu. Armia Krajowa a opozycja demokratyczna w PRL*, Histmag.org, 01 sierpnia 2017, [online:] <https://histmag.org/Dlugie-trwanie-oporu.-Armia-Krajowa-a-opozycja-demokratyczna-w-PRL-15533/2> (dostęp 19.01.2019 r.).

24 Z. Starzyński, *Lata 1944-1990, [w:] Żołnierze Wołynia. Działalność powojenna żołnierzy 27. Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej*, E. Bakuniak (red.), S. Maślanka (red.), H. Rotbart (red.), Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej – Okręg Wołyński, Warszawa 2002, s. 23.

25 D. Szykshnian, *Jak dopalał się ogień biwaku*, Wydawnictwo Promocyjne „ALBATROS”, Szczecin 2009, s. 22.

26 M. Kitliński, *30-lecie działalności Środowiska Żołnierzy 27. WDP AK w Hrubieszowie*, Lubiehrubie.pl, 04 czerwca 2018, [online:] <http://lubiehrubie.pl/wiadomosci/30-lecie-dzialalnosci-srodowiska-zolnierzy-27-wdp-ak-w-hrubieszowie> (dostęp 20.01.2019 r.).

27 E. G. Wiązowski, *Z dziejów środowiska 27 Dywizji Wołyńskiej Piechoty Armii Krajowej w Słupsku*, „Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne”, 2012, 19/1, s. 126, [online:] [http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne-r2012-t19-n1-s107-127/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne-r2012-t19-n1-s107-127.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne-r2012-t19-n1/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne-r2012-t19-n1-s107-127/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne-r2012-t19-n1-s107-127.pdf) (dostęp 20.01.2019 r.).

28 I. Dańko, *Schylek PRL-u: strajki, zadymy i Okrągły Stół*, Gazeta Wyborcza, 03 czerwca 2009, [online:] http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,42699,6681765,Schylek_PRL_u_strajki_zadymy_i_Okragly_Stol.html (dostęp 20.01.2019 r.).

POLITYKA PAŃSTWA POLSKIEGO WOBEC AK PO TRANSFORMACJI USTROJOWEJ W 1989 ROKU

Wraz z falą demokratyzacji, która miała miejsce w 1989 r. w Polsce nastąpiła wyraźna zmiana polityki państwa polskiego względem dawnej AK. W kwietniu 1989 r. Sejm PRL uchwalił nową ustawę o stowarzyszeniach²⁹. W jej ramach funkcjonowało kilka organizacji kombatanckich zrzeszających byłych akowców. W marcu 1990 r. odbył się w Warszawie I Walny Zjazd akowskich środowisk kombatanckich m.in. Stowarzyszenia Żołnierzy Armii Krajowej, Związku Żołnierzy Armii Krajowej oraz klubów weteranów z AK działających poza granicami Polski³⁰. Rezultatem zjazdu było powołanie nowej struktury – Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej. Statut nowopowstałej organizacji głosił, iż do związku mogą należeć byli żołnierze AK bądź kombatancki z organizacji z nią scalonych lub podporządkowanych jej kierownictwu, działacze cywilni oraz współpracownicy Polskiego Państwa Podziemnego, ich rodziny i wszystkie osoby utożsamiające się z etosem i przesłaniem ideowym PPP³¹. Do ŚZZAK mogli również dołączać osoby kontynuujące walkę z ustrojem komunistycznym po zakończeniu II wojny światowej³². Statut jasno określił cele i metody działania organizacji. Celem była przede wszystkim obrona pamięci, prawdy historycznej, godności AK i PPP³³. Ponadto badanie, utrwalanie i rozpowszechnianie historii, tradycji i dziedzictwa ideowego AK. Związek planował realizację swoich celów poprzez prezentowanie stanowiska Związku w istotnych problemach państwa, udział w wychowaniu obywatelskim i patriotycznym młodzieży, krzewienie wartości ideowych AK wśród społeczeństwa, prowadzenie oraz wspieranie działalności naukowej i popularnonaukowej dotyczącej AK³⁴. Według statutu cele organizacji miały być osiągnięte m.in. we współpracy z administracją rządową, samorządową, szkołami czy instytucjami naukowymi³⁵. W ciągu dekady lat dziewięćdziesiątych ŚZZAK rozrósł się, aby w szczytowym momencie liczyć ok. 80 tysięcy członków³⁶ stając się tym samym największą organizacją skupiającą byłych akowców. Do istotnego wydarzenia w historii istnienia Związku doszło w 2000 r. 9 listopada ówczesny premier Polski, Jerzy Buzek, uroczystie przekazał ŚZZAK klucze do gmachu tzw. PASTy przy ulicy Zielnej 39 w Warszawie³⁷. Budynek będąc wpisany na listę zabytków w 1965 r.³⁸

29 *Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach*, [online:] <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19890200104/O/D19890104.pdf> (dostęp 20.01.2019 r.).

30 *Historia Związku*, Armiakrajowa.org.pl 16 lutego 2011, [online:] <https://www.armiakrajowa.org.pl/wstep/30-informacje-wstpne> (dostęp 21.01.2019 r.).

31 *Statut Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej*, Armiakrajowa.org.pl [online:] <https://www.armiakrajowa.org.pl/pdf/statut.pdf> (dostęp 20.01.2019 r.).

32 *Ibidem*.

33 *Ibidem*, par. 6.

34 *Ibidem*, par. 7.

35 *Ibidem*, par. 8.

36 *Historia Związku*, Armiakrajowa.org.pl, 16 lutego 2011, [online:] <https://www.armiakrajowa.org.pl/wstep/30-informacje-wstpne> (dostęp 21.01.2019 r.).

37 A. Bieniaszewski, *Historia zdobycia gmachu PASTy*, Fundacja Polskiego Państwa Podziemnego, Warszawa 20 sierpnia 2004, [online:] <http://www.fundacja-ppp.pl/images/pliki/historiapasty.pdf> (dostęp 21.01.2019 r.).

38 *Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków – stan na 31 grudnia 2018 r. województwo mazowieckie (Warszawa)*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, [online:] https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-nieruchomych/stan%20na%2031.12.2018/MAZ-WAR-rej.pdf (dostęp 21.01.2019 r.).

1989 r. wraz z postanowieniem prokuratora generalnego PRL, który stwierdził, że generał był całkowicie niewinny zarzucanych mu czynów⁴³. W kolejnych latach następowały podobne akty. 1 października 1993 r. Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie unieważnił część wyroków śmierci ciężących na mjr. Zygmuncie Szendzielarzu „Łupaszce”, dowódcy 5 Wileńskiej Brygady AK. 10 grudnia tego samego roku Sąd Najwyższy uchylił pozostałe wyroki śmierci tym samym w pełni rehabilitując majora⁴⁴. W maju 1994 r. Sąd Wojewódzki w Warszawie unieważnił wyroki śmierci, które otrzymał w 1948 r. mjr. Hieronim Dekutowski „Zapora”, jeden z cichociemnych, żołnierz AK i WiN⁴⁵. Rok później Wojskowy Sąd Wojewódzki w Warszawie uchylił orzeczenie sądu stalinowskiego skazujące kpt. Romualda Rajsa „Burego”, dowódcę partyzanckiego AK i NZW, na karę śmierci⁴⁶. Analizując powyższe decyzje sądów można stwierdzić, że III RP rehabilitowała nie tylko członków AK, ale również postaci walczące z reżimem komunistycznym w czasach stalinowskich. Były to niewątpliwie precedensy, które sygnalizowały zmianę w podejściu państwa względem akowców i podziemia antykomunistycznego.

W 1998 r. doszło do utworzenia nowej instytucji państwowej, której zakres działań obejmował zagadnienia związane z II wojną światową i okresem komunizmu w Polsce. 18 grudnia Sejm uchwalił ustawę powołującą Instytut Pamięci Narodowej⁴⁷. Nowy organ państwa miał za zadanie gromadzić, ewidencjonować i udostępniać akta wytworzone przez aparaty represji III Rzeszy, Polskiego Ludowego i ZSRS dotyczące represji na obywatelach polskich w latach 1939-1989. Oprócz tego Instytutowi nadano funkcje śledcze. Prokuratorzy IPNu byli uprawnieni do wszczynania śledź w sprawach zbrodni komunistycznych i nazistowskich popełnionych na obywatelach polskich. Ponadto Instytut miał prowadzić działania w zakresie edukacji publicznej m.in. poprzez publikowanie artykułów naukowych i monografii. Jednym z pierwszych działań przeprowadzonych przez pracowników Instytutu było ustalenie miejsc grzebania ofiar aparatu bezpieczeństwa w latach 1944-1956⁴⁸. Wynikiem ich starań były badania Kwatery „Ł” na cmentarzu powązkowskim w Warszawie oraz ekshumacje osób tam pogrzebanych w nieoznakowanych grobach. Do 2017 r. zespół badawczy IPNu wydobyl

43 M. Podgórski, *August Emil Fieldorf*, Polskieradio.pl, 06 kwietnia 2009, [online:] <https://www.polskieradio.pl/39/247/Artykul/175239,August-Emil-Fieldorf> (dostęp 20.01.2019 r.).

44 Zygmunta Szendzielarza – „Łupaszka”. *Rodzina, walka, kontrowersje, legenda*, Fokus.tv, 30 sierpnia 2016, [online:] <http://www.fokus.tv/news/zygmunt-szendzielarz-lupaszka-rodzina-walka-kontrowersje-legenda/1543> (dostęp 20.01.2019 r.).

45 M. Jarosiński, *68 lat temu władze komunistyczne wykonały wyrok śmierci na mjr. Dekutowskim ps. Zapora*, Dzieje.pl, 06 marca 2017, [online:] <https://dzieje.pl/aktualnosci/rocznica-smierci-mjr-hieronima-dekutowskiego-zapora> (dostęp 20.01.2019 r.).

46 M. Szukała, *Romuald Rajs „Bury”*, Dzieje.pl, 26 lutego 2018, [online:] <https://dzieje.pl/aktualnosci/romuald-rajs-bury-kontrowersyjny-dowodca-podziemia-antykomunistycznego> (dostęp 20.01.2019 r.).

47 *Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 1998 r. Nr 155 Poz. 1016 ze zm.)*, [online:] <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19981551016/O/D19981016.pdf> (dostęp 21.01.2019 r.).

48 *Informacja o działalności Instytutu Pamięci Narodowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w okresie 1 lipca 2000 r. – 30 czerwca 2001 r.*, Warszawa 2001, [online:] <https://ipn.gov.pl/download/1/50022/1-168.pdf> (dostęp 21.01.2019 r.).

stamtąd szczątki ok. 300 osób, a zidentyfikował ponad 50⁴⁹. Wśród nich znalazło się wielu żołnierzy AK, WiN, NSZ i NZW m.in. mjr. Bolesław Kontrym „Żmudzin”⁵⁰, mjr. Zygmunt Szendzielarz „Łupaszka”⁵¹, mjr. Hieronim Dekutowski „Zapora”⁵² oraz kpt. Henryk Borowski „Trzmiel”⁵³. Dokonane ekshumacje pozwoliły później uhonorować walkę odnalezionych żołnierzy z reżimem komunistycznym poprzez godny państwowy pochówek z asystą honorową. Do takiego wydarzenia doszło m.in. podczas pogrzebu mjr. Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”⁵⁴.

Kolejnymi ważnymi wydarzeniami podczas których państwo polskie uhonorowało i uczciło pamięć żołnierzy i etosu AK były otwarcia dwóch muzeów. Pierwszym z nich było Muzeum Armii Krajowej im. gen. Emila Fieldorfa „Nila” w Krakowie. W 2000 r. wysiłkiem poniesionym w ciągu dekady lat dziewięćdziesiątych przez krakowskie środowiska kombatanatów z AK udało się ostatecznie uruchomić placówkę muzealną⁵⁵. Koszty jego utrzymania pokrywają wspólnie Miasto Kraków oraz Województwo Małopolskie⁵⁶. Misją muzeum, które funkcjonuje do dziś jest „przedstawienie całościowego obrazu polskiego podziemia wraz z jego duchową genezą oraz kształtu jego dziedzictwa patriotycznego aż po współczesność”⁵⁷. Drugą instytucją kulturalną było Muzeum Powstania Warszawskiego oficjalnie utworzone 11 marca 2004 roku w Warszawie⁵⁸. Jest ono utrzymywane całkowicie ze środków Miasta Warszawy. Ma ono za zadanie gromadzić, konserwować i udostępniać zwiedzającym eksponaty związane z PPP i powstaniem warszawskim⁵⁹. Ponadto statut muzeum określa, iż jego misją jest działalność zmierzająca „do wychowania młodego pokolenia Polaków w duchu patriotyzmu i szacunku dla tradycji narodowych”⁶⁰. Obie instytucje można traktować jako narzędzia dzięki którym państwo może realizować swoją politykę historyczną poprzez uwypuklanie postaw i wartości istotnych z punktu widzenia interesu narodowego.

49 *Wystawa IPN „Kwatera Ł – panteon narodowy pod cmentarnym murem” – 26 października – 6 listopada 2017*, [online:] <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/42346,Wystawa-IPN-Kwatera-L-panteon-narodowy-pod-cmentarnym-murem-26-pazdziernika-6-li.html> (dostęp 21.01.2019 r.).

50 *Odnaleziony w 2013 r., Bolesław Kontrym*, [online:] <https://poszukiwania.ipn.gov.pl/bbp/odnalezieni/479,Boleslaw-Kontrym.html> (dostęp 21.01.2019 r.).

51 *Odnaleziony w 2013 r., Zygmunt Szendzielarz*, [online:] <https://poszukiwania.ipn.gov.pl/bbp/odnalezieni/506,Zygmunt-Szendzielarz.html> (dostęp 21.01.2019 r.).

52 *Odnaleziony w 2012 r., Hieronim Dekutowski*, [online:] <https://poszukiwania.ipn.gov.pl/bbp/odnalezieni/459,Hieronim-Dekutowski.html> (dostęp 21.01.2019 r.).

53 *Odnaleziony w 2013 r., Henryk Borowy-Borowski*, [online:] <https://poszukiwania.ipn.gov.pl/bbp/odnalezieni/449,Henryk-Borowy-Borowski.html> (dostęp 21.01.2019 r.).

54 *Prezydent na pogrzebie „Łupaszki”*. *Przywracamy godność Polsce*, 24 kwietnia 2016, [online:] <http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/art,201,prezydent-na-pogrzebie-lupaszki-przywracamy-godnosc-polsce.html> (dostęp 21.01.2019 r.).

55 *Uchwała nr XLV/348/00 Rady Miasta Krakowa z dnia 8 marca 2000 r. w sprawie utworzenia wspólnie z Województwem Małopolskim instytucji kultury: Muzeum Armii Krajowej w Krakowie*, [online:] http://www.bip.krakow.pl/_inc/rada/uchwaly/show_pdf.php?id=4271 (dostęp 22.01.2019 r.).

56 *Ibidem*.

57 *Informacje o Muzeum AK*, [Muzeum-ak.pl](http://www.muzeum-ak.pl), [online:] <http://www.muzeum-ak.pl/muzeum/index.php> (dostęp 22.01.2019 r.).

58 *Uchwała nr XXVI/492/2004 Rady Miasta Stołecznego Warszawy w sprawie utworzenia i nadania statutu Muzeum Powstania Warszawskiego*.

59 *Statut Muzeum Powstania Warszawskiego*, 1944.pl, [online:] <https://f.1944.pl/UserFiles/8/2/b/82b05a42dcf728405c11b6778693dc9b.pdf> (dostęp 22.01.2019 r.).

60 *Ibidem*, s. 2.

Symbolicznym aktem uhonorowania AK i podziemia niepodległościowego w ogóle była uchwała Sejmu z 14 marca 2001 r.⁶¹. Co prawda dotyczyła ona organizacji WiN, ale parlamentarzyści przyznali w treści uchwały, że traktują oni ją jako kontynuatorkę tradycji walki AK. Bezpośrednim następstwem działań posłów były wysiłki podjęte przez środowiska kombatanckie, w tym m.in. przez ŚŻŻAK, mające na celu wywarcie wpływu na elity polityczne, aby te ustanowiły państwowe święto ku czci żołnierzom antykomunistycznego podziemia niepodległościowego⁶². Ostatecznie 26 lutego 2010 r. do Sejmu wpłynął projekt ustawy autorstwa prezydenta Lecha Kaczyńskiego⁶³. Projekt ustawy przeszedł proces legislacyjny, został podpisany przez prezydenta Bronisława Komorowskiego i wszedł w życie 3 lutego 2011 r.⁶⁴. Ustawa zakładała ustanowienie 1 marca Narodowym Dniem Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”. Tzw. „żołnierze wyklęci” byli w myśl ustawy rozumiani jako bohaterowie antykomunistycznego podziemia, którzy z bronią w rękę przeciwstawiali się sowieckiej agresji i narzuconemu Polsce po II wojnie światowej reżimowi komunistycznemu. Jako takich definiuje się członków organizacji „poakowskich” tj. DSZ, ROAK, KWP, WiN oraz partyzantów obozu narodowego z NSZ, NOW, NZW. Poprzez ustanowienie Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” elity polityczne uzewnętrznily kierunek polskiej polityki historycznej. Różniła się ona zasadniczo od tej prowadzonej w Polsce Ludowej. Ci, którzy w czasach stalinizmu byli przedstawiani jako „wrogowie ludu” w 2011 r. zostali uhonorowani przez Sejm jako bohaterowie walki o niepodległy byt państwowy.

WOJSKA SPECJALNE I WOJSKA OBRONY TERYTORIALNEJ WOBEC DZIEDZICTWA I TRADYCJI AK

W ramach Wojska Polskiego funkcjonuje obecnie pięć rodzajów Sił Zbrojnych: Wojska Lądowe, Siły Powietrzne, Marynarka Wojenna, Wojska Specjalne oraz Wojska Obrony Terytorialnej⁶⁵. Dwa ostatnie w szczególności sposób honorują i tym samym upamiętniają wysiłek zbrojny poniesiony przez AK w czasie II wojny światowej. Do Wojsk Specjalnych, których zadaniem jest m.in. prowadzenie działań o charakterze nieregularnym, zaliczanych jest kilka jednostek wojskowych. Jedną z nich jest Jednostka Wojskowa Komandosów w Lublińcu. Oddział ten od 2009 r. dziedziczy i kultywuje tradycję Batalionu „Zośka” oraz Batalionu „Parasol”

61 *Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 marca 2001 r. w sprawie hołdu poległym, pomordowanym i prześladowanym członkom organizacji „Wolność i Niezawisłość*, [online:] <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20010100157/O/M20010157.pdf> (dostęp 22.01.2019 r.).

62 A. Ambroziak, *1 marca dla żołnierzy niepodległości*, Naszdziennik.pl, 27 lutego 2009, [online:] <http://stary.naszdziennik.pl/index.php?typ=po&dat=20090227&id=po61.txt> (dostęp 22.01.2019 r.).

63 *Prezydencki projekt ustawy o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”*, [online:] [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/79E591B5E13D6189C12576DD003B6B30/\\$file/2854.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/79E591B5E13D6189C12576DD003B6B30/$file/2854.pdf) (dostęp 22.01.2019 r.).

64 *Ustawa z dnia 3 lutego 2011 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”*, [online:] <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20110320160/O/D20110160.pdf> (dostęp 22.01.2019 r.).

65 *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 1967 Nr 44 poz. 220 ze zm.)*, art. 3, [online:] <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19670440220/U/D19670220Lj.pdf> (dostęp 22.01.2019 r.).

AK⁶⁶. Żołnierze obydwu batalionów zapisali się heroicznie na kartach polskiej historii wykonując akcje specjalne podczas okupacji hitlerowskiej oraz biorąc udział w Powstaniu Warszawskim. W 2014 r. JWK przyjęła również tradycję Batalionu „Miotła” AK, kolejnego konspiracyjnego oddziału dywersyjnego PPP⁶⁷. W skład Wojsk Specjalnych wchodzi również Jednostka Wojskowa Nil. Od 2009 r. jej patronem jest gen. Emil Fieldorf „Nil”, dowódca akowskiego Kedywu⁶⁸. Ostatnią jednostką specjalną, która kultywuje tradycje AK jest Jednostka Wojskowa AGAT. Jej patronem od 2012 r. jest gen. Stefan Rowecki „Grot”⁶⁹. Ponadto jednostka przyjęła tradycję Oddziału Dywersji Bojowej Agat wchodzącego w skład AK odpowiedzialnego m.in. za akcję Kretschmann⁷⁰ i akcję Kutschera⁷¹.

Sformowane w 2017 r. Wojska Obrony Terytorialnej stanowią interesującą materię badawczą patrząc z perspektywy dziedzictwa tradycji AK. Powołując się na słowa gen. Wiesława Kukuły, dowódcy WOT, „terytorialsi” mają niwelować lukę między obywatelem, a państwem stanowiąc wsparcie dla pozostałych rodzajów Sił Zbrojnych na wypadek ewentualnej wojny hybrydowej toczony na terytorium Polski⁷². Dowództwo WOT 28 czerwca 2017 r. przejęło tradycję Komendy Głównej AK⁷³. Do chwili obecnej oddziały „terytorialsów” wciąż są w fazie rozbudowy. Jednakże warto wspomnieć, że istniejące już brygady ochoczą przyjmują imiona oraz tradycje wybranych żołnierzy i oddziałów AK. Docelowo obrona terytorialna w Polsce ma liczyć siedemnaście brygad⁷⁴. Każda z nich będzie przypadać na jedno województwo za wyjątkiem województwa mazowieckiego, gdzie stacjonować będą dwie brygady⁷⁵. Do dnia dzisiejszego sześć brygad z docelowych

66 *Decyzja Nr 308/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 7 września 2009 r. w sprawie przejęcia dziedzictwa tradycji i ustanowienia dorocznego Święta 1. Pułku Specjalnego Komandosów*, [online:] <http://tradycje.wp.mil.pl/fotogaleria/274/803.jpg> (dostęp 22.01.2019 r.).

67 M. Kowalska-Sendek, *Komandosi dziedziczą tradycje „Miotły”*, Polska-zbrojna.pl, 03 marca 2014, [online:] <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/11699?t=Komandosi-dziedzicza-tradycje-Miotly-> (dostęp 22.01.2019 r.).

68 *Decyzja Nr 208/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 25 czerwca 2009 r. w sprawie nadania imienia patrona oraz ustanowienia dorocznego Święta Jednostki Wsparcia Dowodzenia i Zabezpieczenia Wojsk Specjalnych*, [online:] http://g.ekspert.infor.pl/p/_dane/akty_pdf/U23/2009/13/146.pdf#zoom=90 (dostęp 22.01.2019 r.).

69 *Decyzja Nr 160/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 24 maja 2012 r. w sprawie przejęcia dziedzictwa tradycji i nadania imienia patrona Jednostce Wojskowej AGAT*, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2012/05/Poz._189_dec_Nr_160.pdf (dostęp 22.01.2019 r.).

70 M. Rybiński, *Akcja Specjalna „Kretschmann”*, Nowastrategia.org.pl, 31 października 2018, [online:] <http://www.nowastrategia.org.pl/akcja-specjalna-kretschmann/> (dostęp 22.01.2019 r.).

71 R. Surdacki, *Akcja Kutschera*, Nowastrategia.org.pl, 31 stycznia 2017, [online:] <http://www.nowastrategia.org.pl/akcja-kutschera/> (dostęp 22.01.2019 r.).

72 *Gen. Kukuła: WOT efektem zmiany myślenia o operacji obronnej*, Defence24.pl, 20 czerwca 2017, [online:] <https://www.defence24.pl/gen-kukula-wot-efektem-zmiany-myslenia-o-operacji-obronnej> (dostęp 22.01.2019 r.).

73 *Decyzja Nr 140/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 czerwca 2017 r. w sprawie przejęcia dziedzictwa tradycji przez Dowództwo Wojsk Obrony Terytorialnej*, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2017/06/Poz._148_dec_Nr_140.pdf (dostęp 22.01.2019 r.).

74 J. Palowski, *„17 brygad, 35 tys. żołnierzy”. Posłowie o Obronie Terytorialnej*, Defence24.pl, 10 marca 2016, [online:] <https://www.defence24.pl/17-brygad-35-tys-zolnierzy-poslowie-o-obronie-terytorialnej> (dostęp 23.01.2019 r.).

75 *Plany budowy WOT*, Ministerstwo Obrony Narodowej, [online:] <http://www.mon.gov.pl/obrona-terytorialna/o-nas/plany-budowy-wot-q2016-12-27/> (dostęp 23.01.2019 r.).

siedemnastu przejęło wybrane tradycje oręża polskiego oraz imiona swoich patronów. 1. Podlaska Brygada Obrony Terytorialnej przyjęła za swojego patrona płk. Władysława Winiarskiego „Mściśława”, komendanta białostockiego okręgu AK⁷⁶. Ponadto kultywuje ona tradycje kilku oddziałów AK i WiN. Są to m.in. Oddział Partyzancki AKO kpt. Kazimierza Kamińskiego „Huzara”, 5 Brygada Wileńska AK, 6 Brygada Wileńska AK, 33. 42. i 76. Pułk Piechoty AK, 2. i 10. Pułk Ułanów AK, 9. Pułk Strzelców Konnych AK oraz kilka Oddziałów Partyzanckich WiN dowodzonych przez m.in. sierż. pchor. Leona Suszyńskiego „P-8” czy sierż. pchor. Józefa Piłaszewicza „Zgrzyta”. Z kolei 2. Lubelskiej Brygadzie Obrony Terytorialnej patronuje mjr. Hieronim Dekutowski „Zapora”⁷⁷. Kontynuuje ona tradycje 27. Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK, 8. i 9. Pułku Piechoty Legionów AK oraz Okręgu Lublin WiN. Patronem 3. Podkarpackiej Brygady OT jest płk. Łukasz Ciepliński „Pług”⁷⁸. Tamtejsi „terytorialiści” przechwycili tradycje Podokręgu Rzeszów AK oraz Okręgu Rzeszów WiN. Imię kpt. Gracjana Klaudiusza Fróga „Szczerbca” przejęła 4. Warmińsko-Mazurska Brygada OT, która jednocześnie kultywuje tradycje 3. Wileńskiej Brygady AK oraz Oddziału lotnego AK im. Króla Bolesława Chrobrego⁷⁹. Patronem 5. Mazowieckiej Brygady OT od 2018 r. jest st. sierż. Mieczysław Dziemieszkiewicz „Rój”, dowódca oddziału NSZ i NZW walczącego na Mazowszu z komunistami w latach 1947-1948⁸⁰. Niestety do tej pory 5. Brygada nie dziedziczy tradycji żadnej jednostki AK czy powojennego zbrojnego podziemia niepodległościowego. Ostatnią brygadą, która przyjęła w jakimś stopniu tradycję akowskie jest 6. Mazowiecka Brygada OT im. rtm. Witola Pileckiego „Witolda”, która podobnie jak 5. nie kultywuje dotychczas żadnej tradycji konkretnego oddziału AK⁸¹. Pozostałe jedenaście brygad OT albo do chwili obecnej nie zostało skompletowanych, albo nie uzyskało jeszcze zgody Ministra Obrony Narodowej na przyjęcie wybranej tradycji oręża polskiego. Widać natomiast, że inspiracją dla WOT jest organizacja i etos AK oraz wybranych oddziałów powojennego zbrojnego podziemia niepodległościowego.

76 *Decyzja Nr 49/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 1 marca 2017 r. w sprawie przejścia dziedzictwa tradycji, przyjęcia wyróżniającej nazwy i nadania imienia patrona 1. Brygadzie Obrony Terytorialnej*, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2017/03/Poz._45_dec._Nr_49.pdf (dostęp 23.01.2019 r.).

77 *Decyzja Nr 50/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 1 marca 2017 r. w sprawie przejścia dziedzictwa tradycji, przyjęcia nazwy wyróżniającej i nadania imienia patrona oraz ustanowienia Święta i wprowadzenia odznaki pamiątkowej 2. Brygady Obrony Terytorialnej*, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2017/03/Poz._46_dec._Nr_50.pdf (dostęp 23.01.2019 r.).

78 *Decyzja Nr 51/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 1 marca 2017 r. w sprawie przejścia dziedzictwa tradycji, przyjęcia nazwy wyróżniającej i nadania imienia patrona 3. Brygadzie Obrony Terytorialnej*, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2017/03/Poz._47_dec._Nr_51.pdf (dostęp 23.01.2019 r.).

79 *Decyzja Nr 15/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 lutego 2018 r. w sprawie przejścia dziedzictwa tradycji, przyjęcia wyróżniającej nazwy, nadania imienia patrona i ustanowienia Święta 4. Brygady Obrony Terytorialnej*, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2018/03/Poz._18_dec._Nr_15.pdf (dostęp 23.01.2019 r.).

80 *Decyzja Nr 16/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 lutego 2018 r. w sprawie przyjęcia wyróżniającej nazwy, nadania imienia patrona i ustanowienia Święta 5. Brygady Obrony Terytorialnej*, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2018/03/Poz._19_dec._Nr_16.pdf (dostęp 23.01.2019 r.).

81 *Decyzja Nr 17/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 lutego 2018 r. w sprawie nadania imienia patrona i przyjęcia wyróżniającej nazwy przez 6. Brygadę Obrony Terytorialnej*, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2018/03/Poz._20_dec._Nr_17.pdf (dostęp 23.01.2019 r.).

PODSUMOWANIE

Hipoteza badawcza zakładająca, iż na przestrzeni 74 lat od formalnego rozwiązania Armii Krajowej państwo polskie prowadziło różne polityki zarówno wobec AK jako całości, jak i jej poszczególnych żołnierzy potwierdziła się. W czasach stalinowskich było to podejście jednoznacznie wrogie kojarzące akowców z „wrogami ludu” oraz „zapłutymi karłami reakcji”. Po „odwilży gomułkowskiej” nastawienie rządzących zaczęło się powoli zmieniać. Doceniono wkład AK w walkę z okupantem hitlerowskim pozwalając na częściowe włączenie akowców w struktury ZBoWiD potępiając jednocześnie najwyższych dowódców AK. Naturalnie komuniści potępiali antykomunistyczne zbrojne podziemie niepodległościowe – DSZ, WiN, NSZ, NZW, KWP. W latach osiemdziesiątych akowcy rozpoczęli zrzeszanie się we własnych środowiskach, aby po transformacji ustrojowej w 1989 r. założyć swoją własną organizację – ŚZŻAK, wspierany przez państwo m.in. poprzez oddanie w administrację Związku budynku PASTy. Po 1990 r. samorządy rozpoczęły zmiany nazw ulic upamiętniając dowódców AK. Dodatkowo w latach dziewięćdziesiątych sądy anulowały wyroki śmierci na wybranych żołnierzach AK, WiN i NZW. Oprócz tego powołano IPN, instytucję badawczą mającą na celu ustalanie i upamiętnianie osób represjonowanych przez komunistyczny aparat bezpieczeństwa. Utworzono nowe święto państwowe honorując tzw. „żołnierzy wyklętych”. Tradycje AK dziedziczy dzisiaj wiele jednostek Wojska Polskiego.

Jak widać elementów na które składa się polityka historyczna państwa polskiego wobec AK jest wiele. Nie można jednak stwierdzić, że te części składowe są wynikiem kompleksowej strategii III RP wobec tradycji pozostawionej przez AK. 17 listopada 2015 r. Prezydent RP Andrzej Duda inaugurował w Belwederze prace nad powstaniem Strategii Polskiej Polityki Historycznej⁸², jednakże do dnia dzisiejszego Strategia nie została ogłoszona.

BIBLIOGRAFIA

Monografie i prace zbiorowe

Kącka K., *Polityka historyczna: kreatorzy, narzędzia, mechanizmy działania – przykład Polski*, [w:] *Narracje pamięci: między polityką a historią*, K. Kącka (red.), J. Piechowiak-Lamparska (red.), A. Ratke-Majewska (red.) Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2015, [online:] https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/3705/Kacka_narracje.pdf?sequence=1.

Kraśniński J., *Cisi bohaterowie wojny i Powstania Warszawskiego : refleksje nad ludzkimi losami*, „Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne”, 2006, 13/1, [online:] http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne-r2006-t13-n1/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne-r2006-t13-n1-s99-140/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne-r2006-t13-n1-s99-140.pdf.

82 *Zapis spotkania inaugurującego prace nad powstaniem Strategii Polskiej Polityki Historycznej w Belwederze, 17 listopada 2015 roku*, [online:] http://www.prezydent.pl/download/gfx/prezydent/pl/defaultaktualnosci/5441/18/1/zapis_spotkania_dot_strategii_polskiej_polityki_historycznej.pdf (dostęp 23.01.2019 r.).

Starzyński Z., *Lata 1944-1990*, [w:] *Żołnierze Wołyńia. Działalność powojenna żołnierzy 27. Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej*, E. Bakuniak (red.), S. Maślanka (red.), H. Rotbart (red.), Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej – Okręg Wołyński, Warszawa 2002.

Szykshnian D., *Jak dopalał się ogień biwaku*, Wydawnictwo Promocyjne „ALBATROS”, Szczecin 2009.

Wawrzyniak J., *ZBoWiD i pamięć drugiej wojny światowej 1949-1969*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2009, [online:] https://www.researchgate.net/publication/319059609_ZBoWiD_i_pamiec_drugiej_wojny_swiatowej_1949-1969/.

Wiązowski E. G., *Z dziejów środowiska 27 Dywizji Wołyńskiej Piechoty Armii Krajowej w Słupsku*, „Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne”, 2012, 19/1, [online:] http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne-r2012-t19-n1/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne-r2012-t19-n1-s107-127/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne-r2012-t19-n1-s107-127.pdf.

Wójcik A., *Polityka historyczna jako forma budowy wizerunku Polski na arenie międzynarodowej*, [w:] Świat Idei i Polityki, Tom 115, J. Waskan (red.), 2016, [online:] <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/4307/Polityka%20historyczna%20jako%20forma%20budowy%20wizerunku%20Polski%20na%20arenie%20mi%C4%99dzynarodowej.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Źródła

Decyzja Nr 15/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 lutego 2018 r. w sprawie przejęcia dziedzictwa tradycji, przyjęcia wyróżniającej nazwy, nadania imienia patrona i ustanowienia Święta 4. Brygady Obrony Terytorialnej, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2018/03/Poz._18_dec._Nr_15.pdf.

Decyzja Nr 16/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 lutego 2018 r. w sprawie przyjęcia wyróżniającej nazwy, nadania imienia patrona i ustanowienia Święta 5. Brygady Obrony Terytorialnej, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2018/03/Poz._19_dec._Nr_16.pdf.

Decyzja Nr 17/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 lutego 2018 r. w sprawie nadania imienia patrona i przyjęcia wyróżniającej nazwy przez 6. Brygadę Obrony Terytorialnej, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2018/03/Poz._20_dec._Nr_17.pdf.

Decyzja Nr 49/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 1 marca 2017 r. w sprawie przejęcia dziedzictwa tradycji, przyjęcia wyróżniającej nazwy i nadania imienia patrona 1. Brygadzie Obrony Terytorialnej, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2017/03/Poz._45_dec._Nr_49.pdf.

Decyzja Nr 50/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 1 marca 2017 r. w sprawie przejęcia dziedzictwa tradycji, przyjęcia nazwy wyróżniającej i nadania imienia patrona oraz ustanowienia Święta i wprowadzenia odznaki pamiątkowej 2. Brygady Obrony Terytorialnej, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2017/03/Poz._46_dec._Nr_50.pdf.

Decyzja Nr 51/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 1 marca 2017 r. w sprawie przejęcia dziedzictwa tradycji, przyjęcia nazwy wyróżniającej i nadania imienia patrona 3. Brygadzie Obrony Terytorialnej, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2017/03/Poz._47_dec._Nr_51.pdf.

Decyzja nr 140/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 czerwca 2017 r. w sprawie przejęcia dziedzictwa tradycji przez Dowództwo Wojsk Obrony Terytorialnej, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2017/06/Poz._148_dec._Nr_140.pdf.

Decyzja Nr 160/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 24 maja 2012 r. w sprawie przejęcia dziedzictwa tradycji i nadania imienia patrona Jednostce Wojskowej AGAT, [online:] http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2012/05/Poz._189_dec_Nr_160.pdf.

Decyzja Nr 208/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 25 czerwca 2009 r. w sprawie nadania imienia patrona oraz ustanowienia rocznego Święta Jednostki Wspierania Dowodzenia i Zabezpieczenia Wojsk Specjalnych, [online:] http://g.ekspert.infor.pl/p/_dane/akty_pdf/U23/2009/13/146.pdf#zoom=90.

Decyzja Nr 308/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 7 września 2009 r. w sprawie przejęcia dziedzictwa tradycji i ustanowienia rocznego Święta 1. Pułku Specjalnego Komandosów, [online:] <http://tradycje.wp.mil.pl/fotogaleria/274/803.jpg>.

Prezydencki projekt ustawy o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”, [online:] [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/79E591B5E13D6189C12576DD003B6B30/\\$file/2854.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/79E591B5E13D6189C12576DD003B6B30/$file/2854.pdf).

Uchwała nr XXII/124/91 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 8 maja 1991 roku w sprawie ustalenia nazw ulic i placów na terenie m. Wrocławia, [online:] http://wrosystem.um.wroc.pl/beta_4/webdisk/127363/0124ru01skan.pdf.

Uchwała nr XXV/170/91 Rady Miasta Krakowa z dnia 14 czerwca 1991 roku w sprawie zmian nazw ulic i placów, [online:] https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=167&sub_dok_id=167&sub=uchwala&query=id%3D11330%26typ%3Du.

Uchwała nr XXVI/492/2004 Rady Miasta Stołecznego Warszawy w sprawie utworzenia i nadania statutu Muzeum Powstania Warszawskiego.

Uchwała nr XLV/348/00 Rady Miasta Krakowa z dnia 8 marca 2000 r. w sprawie utworzenia wspólnie z Województwem Małopolskim instytucji kultury: Muzeum Armii Krajowej w Krakowie, [online:] http://www.bip.krakow.pl/_inc/rada/uchwaly/show_pdf.php?id=4271.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 marca 2001 r. w sprawie hołdu poległym, pomordowanym i prześladowanym członkom organizacji „Wolność i Niezawisłość”, [online:] <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20010100157/O/M20010157.pdf>.

Ustawa z dnia 3 lutego 2011 r. o ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”, [online:] <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20110320160/O/D20110160.pdf>.

Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach, [online:] <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19890200104/O/D19890104.pdf>.

Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 1998 r. Nr 155 Poz. 1016 ze zm.), [online:] <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19981551016/O/D19981016.pdf>.

Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 1967 Nr 44 poz. 220 ze zm.), [online:] <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19670440220/U/D19670220Lj.pdf>.

Artykuły prasowe

Ambroziak A., *1 marca dla żołnierzy niepodległości*, Naszdziennik.pl, 27 lutego 2009, [online:] <http://stary.naszdziennik.pl/index.php?typ=po&dat=20090227&id=po61.txt>.

Bojarski P., *Wiosna 1956, koniec więzienia. 60 lat temu amnestia zwolniła z więzień tysiące żołnierzy AK*, Gazeta Wyborcza, 16 maja 2016, [online:] <http://poznan.wyborcza.pl/poznan/1,109268,20068238,wiosna-1956-koniec-wiezienia-60-lat-temu-amnestia-zwolnila.html>.

Cichocka L., *Bohater czy zbrodniarz? Legendarnego partyzanta „Barabasza” oskarża jego podwładny*, Echo Dnia, 4 września 2011, [online:] <https://echodnia.eu/swietokrzyskie/bohater-czy-zbrodniarzlegendarnego-partyzanta-barabasza-oskarza-jego-podwladny/ar/8850901>.

Czupryn A., *Jak Urząd Bezpieczeństwa prześladował bohaterów powstania warszawskiego*, Polskatimes.pl, 11 marca 2018, [online:] <https://polskatimes.pl/jak-urzed-bezpieczenstwa-przesladawal-bohaterow-powstania-warszawskiego/ar/12997832>.

Dańko I., *Schyłek PRL-u: strajki, zadymy i Okrągły Stół*, Gazeta Wyborcza, 03 czerwca 2009, [online:] http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,42699,6681765,Schylek_PRL_u__strajki__zadymy_i_Okragly_Stol.html.

Pawłowicz J., *Witold Pilecki: najodważniejszy z odważnych*, Rzeczpospolita, 19 września 2018, [online:] <https://www.rp.pl/Kraj/304279884-Witold-Pilecki-najodwazniejszy-z-odwaznych.html>.

Pierzchała W., *Gigant postępu i karzeł reakcji, czyli perfidia propagandy Polski Ludowej na plakacie Zakrzewskiego*, Dziennik Łódzki, 14 września 2017, [online:] <https://plus.dzienniklodzki.pl/gigant-postepu-i-karzel-reakcji-czyli-perfidia-propagandy-polski-ludowej-na-plakacie-zakrzewskiego/ar/12478101>.

Zasoby internetowe

Bieniaszewski A., *Historia zdobycia gmachu PAST'y*, Fundacja Polskiego Państwa Podziemnego, Warszawa 20 sierpnia 2004, [online:] <http://www.fundacja-ppp.pl/images/pliki/historiapasty.pdf>.

Gen. Kukula: *WOT efektem zmiany myślenia o operacji obronnej*, Defence24.pl, 20 czerwca 2017, [online:] <https://www.defence24.pl/gen-kukula-wot-efektem-zmiany-myslenia-o-operacji-obronnej>.

Heruday-Kiełczewska M., *Jan Rodowicz „Anoda”. Bohaterskie życie i zagadkowa śmierć*, Histmag.org, 07 stycznia 2014, [online:] <https://histmag.org/Jan-Rodowicz-Anoda.-Bohaterskie-zycie-i-zagadkowa-smierc-8923>.

Historia Związku, ArmiaKrajowa.org.pl 16 lutego 2011, [online:] <https://www.armiakrajowa.org.pl/wstep/30-informacje-wstpne>.

Informacja o działalności Instytutu Pamięci Narodowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w okresie 1 lipca 2000 r. – 30 czerwca 2001 r., Warszawa 2001, [online:] <https://ipn.gov.pl/download/1/50022/1-168.pdf>.

Informacje o Fundacji Polskiego Państwa Podziemnego, Fundacja Polskiego Państwa Podziemnego, 12 października 2009, [online:] <http://www.fundacja-ppp.pl/fundacja-polskiego-pastwa-podziemnego/59-o-fundacji>.

Informacje o Muzeum AK, Muzeum-ak.pl, [online:] <http://www.muzeum-ak.pl/muzeum/index.php>.

Jarosiński M., *68 lat temu władze komunistyczne wykonały wyrok śmierci na mjr. Dekutowskim ps. Zapora*, Dzieje.pl, 06 marca 2017, [online:] <https://dzieje.pl/aktualnosci/rocznica-smierci-mjr-hieronima-dekutowskiego-zapory>.

Kitliński M., *30-lecie działalności Środowiska Żołnierzy 27. WDP AK w Hrubieszowie*, Lubiehrubie.pl, 04 czerwca 2018, [online:] <http://lubiehrubie.pl/wiadomosci/30-lecie-dzialalnosci-srodowiska-zolnierzy-27-wdp-ak-w-hrubieszowie>.

Kowska-Sendek M., *Komandos dziedziczą tradycje „Miotły”*, Polska-zbrojna.pl, 03 marca 2014, [online:] <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/11699?t=Komandosidziedzicza-tradycje-Miotly->

Leszkowicz T., *Długie trwanie oporu. Armia Krajowa a opozycja demokratyczna w PRL*, Histmag.org, 01 sierpnia 2017, [online:] <https://histmag.org/Dlugie-trwanie-oporu.-Armia-Krajowa-a-opozycja-demokratyczna-w-PRL-15533/2>.

Leonowicz D., *Falszywi bohaterowie PRL: legitymacja za pół litra*, Wirtualna Polska, 14 września 2009, [online:] <https://wiadomosci.wp.pl/falszywi-bohaterowie-prl-legitymacja-za-pol-litra-6037561751577217a>.

Maciążek P., *Rosyjska polityka historyczna w natarcu*, Defence24.pl, 10 września 2012, [online:] <https://www.defence24.pl/rosyjska-polityka-historyczna-w-natarciu>.

Madejski M., *Polityka historyczna? Uczmy się od... Niemców*, Bezprawnik.pl, 18 lutego 2018, [online:] <https://bezprawnik.pl/polityka-historyczna-uczmy-sie-od-niemcow/>.

Odnaleziony w 2012 r., Hieronim Dekutowski, [online:] <https://poszukiwania.ipn.gov.pl/bbp/odnalezieni/459,Hieronim-Dekutowski.html>.

Odnaleziony w 2013 r., Bolesław Kontrym, [online:] <https://poszukiwania.ipn.gov.pl/bbp/odnalezieni/479,Boleslaw-Kontrym.html>.

Odnaleziony w 2013 r., Henryk Borowy-Borowski, [online:] <https://poszukiwania.ipn.gov.pl/bbp/odnalezieni/449,Henryk-Borowy-Borowski.html>.

Odnaleziony w 2013 r., Zygmunt Szendzielarz, [online:] <https://poszukiwania.ipn.gov.pl/bbp/odnalezieni/506,Zygmunt-Szendzielarz.html>.

Pałowski J., *„17 brygad, 35 tys. żołnierzy”. Posłowie o Obronie Terytorialnej*, Defence24.pl, 10 marca 2016, [online:] <https://www.defence24.pl/17-brygad-35-tys-zolnierzy-poslowie-o-obronie-terytorialnej>.

Plany budowy WOT, Ministerstwo Obrony Narodowej, [online:] <http://www.mon.gov.pl/obrona-terytorialna/o-nas/plany-budowy-wot-q2016-12-27/>.

Podgórski M., *August Emil Fieldorf*, Polskieradio.pl, 06 kwietnia 2009, [online:] <https://www.polskieradio.pl/39/247/Artykul/175239,August-Emil-Fieldorf>.

Prezydent na pogrzebie „Łupaszki”: Przywracamy godność Polsce, 24 kwietnia 2016, [online:] <http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/art,201,prezydent-na-pogrzebie-lupaszki-przywracamy-godnosc-polsce.html>.

Rybiński M., *Akcja Specjalna „Kretschmann”*, Nowastrategia.org.pl, 31 października 2018, [online:] <http://www.nowastrategia.org.pl/akcja-specjalna-kretschmann/>.

Skrócony zapis dyskusji polskich i niemieckich historyków poświęconej polityce historycznej w obu sąsiadujących ze sobą krajach, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2006, [online:] <http://www.polska1918-89.pl/pdf/musialem-przeskakiwac-przez-plot,5556.pdf>.

Skrzypulec B., *W Polsce polityka historyczna nie może się udać*, Klub Jagielloński, 8 grudnia 2018, [online:] <https://klubjagiellonski.pl/2018/12/08/w-polsce-polityka-historyczna-nie-moze-sie-udac/>.

Statut Muzeum Powstania Warszawskiego, 1944.pl, [online:] <https://f.1944.pl/UserFiles/8/2/b/82b05a42dcf728405c11b6778693dc9b.pdf>.

Statut Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, Armiakrajowa.org.pl [online:] <https://www.armiakrajowa.org.pl/pdf/statut.pdf>.

Surdacki R., *Akcja Kutschera*, Nowastrategia.org.pl, 31 stycznia 2017, [online:] <http://www.nowastrategia.org.pl/akcja-kutschera/>.

Sztama P., *August Emil Fieldorf „Nil” – dzieje powojenne*, Histmag.org, 24 lutego 2015, [online:] https://histmag.org/August-Emil-Fieldorf-Nil-AK-UB-NKWD-Mokotow-9108#author_link.

Szukała M., *Romuald Rajs „Bury”*, Dzieje.pl, 26 lutego 2018, [online:] <https://dzieje.pl/aktualnosci/romuald-rajs-bury-kontrowersyjny-dowodca-podziemia-antykomunistycznego>.

Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków – stan na 31 grudnia 2018 r. województwo mazowieckie (Warszawa), Narodowy Instytut Dziedzictwa, [online:] https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-nieruchomych/stan%20na%2031.12.2018/MAZ-WAR-rej.pdf.

Wystawa IPN „Kwatera Ł – panteon narodowy pod cmentarnym murem” – 26 października – 6 listopada 2017, [online:] <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/42346,Wystawa-IPN-Kwatera-L-panteon-narodowy-pod-cmentarnym-murem-26-pazdziernika-6-li.html>.

Zapis spotkania inaugurującego prace nad powstaniem Strategii Polskiej Polityki Historycznej w Belwederze, 17 listopada 2015 roku, [online:] http://www.prezydent.pl/download/gfx/prezydent/pl/defaultaktualnosci/5441/18/1/zapis_spotkania_dot._strategii_polskiej_polityki_historycznej.pdf.

Zygmunt Szendzielarz – „Łupaszka”. Rodzina, walka, kontrowersje, legenda, Fokus.tv, 30 sierpnia 2016, [online:] <http://www.fokus.tv/news/zygmunt-szendzielarz-lupaszka-rodzina-walka-kontrowersje-legenda/1543>.